

Nguyễn Văn Khang:

Từ ngoại lai trong tiếng Việt.

TP Hồ Chí Minh: Nhà xuất bản Tổng hợp Thành phố Hồ Chí Minh, 2013, 532 s.

Monografie o výpůjčkách ve vietnamštině nabízí reprezentativní domácí pohled na stěžejní téma lingvistické vietnamistiky. Napsal ji významný lingvista Nguyễn Văn Khang, kterému letos bude 64 let. Jde již o druhé vydání stejnojmenné knihy z roku 2007, která se dočkala rozšíření o 70 stran hlavně díky jinému grafickému členění textu. Značný zájem už o starší vydání dokládá značně ohmataný exemplář v univerzitní knihovně v Saigonu. S knihou se dobře pracuje: je přehledná, věcná, prezentuje jazykový materiál. Text je segmentován na řadu paragrafů a podsekcí a nezatěžuje čtenáře epickými pasážemi, jak bývá zvykem u méně kvalitních autorů.

První kapitolu (s. 8–66) tvoří obecný úvod do výpůjček. Vietnamština se z velké části vyvíjela pod dominantním vlivem lexika i gramatických forem přejatých z čínštiny (k tomu např. Lê Đình Khấn 2010). Čínština sehrála klíčovou roli prostředníka i u termínů buddhismu ze sanskrtu (s. 13 jako „arhat“ viet. *la hán* < čín. 罗汉 *luohan* < skt. *arhat* nebo „bódhisattva“ viet. *bồ tát* < čín. 菩薩 *phusa* < skt. *bódhisattva*; roli skutečného prostředníka ovšem sehrála střední čínština, ne současná podoba čínštiny). Buddhismus se do Vietnamu šířil prostřednictvím Číny, přestože indickou kulturu a náboženství šířili na území dnešního jižního Vietnamu (tehdejšího království Čampa) přímo indiští obchodníci, kteří se usazovali ve velkých městech. Více než tisíc (přesně 1050) let přímé čínské dominance v letech 111 př. n. l. – 39 n. l. zavedlo do Vietnamu čínštinu jako literární jazyk užívaný paralelně s vietnamštinou. Čínština a čínské písmo předaly vietnamštině kromě lexika a prvků větné syntaxe i řadu složek jmen, které vytváří např. složeniny pro „-ismus“ z čínského 主义 *-zhuyi* > viet. *chủ nghĩa* nebo označení kvality čín. 性 *xin* > viet. *tính* (s. 24). Okrajově je ve Vietnamu dodnes rozšířeno užívání čínského znakového písma na různých přáních (vyrobených ovšem jistě v Číně) a nápisech v literární čínštině v buddhistických chrámech. Čínské písmo navíc ve Vietnamu užívají Číňané jazyka yue, kteří žijí hlavně v jižním Vietnamu. Vietové čínské písmo upravili na vlastní písmo *chữ nôm* velebené z hlediska národní hrdosti, ve skutečnosti je však graficky mnohem komplikovanější než výchozí systém čínských znaků. I tak se písmo *chữ nôm* užívalo standardně a sepsala se v něm vrcholná vietnamská literatura. Teprve evropští misionáři začali zapisovat vietnamštinu (zastarale annamštinu) latinkou s diakritickými znaky. Nový způsob zápisu se ve Vietnamu ujal, i když vietnamštinu nereprezentuje věrně a jednoznačně foneticky (různé znaky mohou zapisovat stejnou hlásku – to činí zvláštní problémy mladým Vietnamcům v zahraničních komunitách, kteří se naučí od rodičů hovorovou vietnamštinu, ale vzhledem k popsáním komplikacím ji bez školení neumí zapsat – musí se ji ještě doučit jako psaný jazyk). Navíc jinak čtenou latinku do Vietnamu zavedli s francouzštinou Francouzi v letech 1887–1945, kdy do Francouzské Indočíny spadaly kromě 3 částí Vietnamu (severní Tonkin, střední Annam a jižní Kočincína) i dnešní Laos a Kambodža.

V knize je poctivě zmíněna řada faktorů, které se na výpůjčkách podílí, hlavně prestižní jazyk-dárce, kterým mluví společenská elita. Kromě vlastní výpůjčky (loan/loan word) jsou

vysvětleny i související příbuzné odborné termíny z angličtiny (loan translation/calque, loan blends, borrowed/borrowing word, hybrid word, alien word, foreign word, s. 29–30). Pozornost je věnována procesu pidginizace (s. 41–46) a obecně příkladům výpůjček ať už mezi jinými jazyky (angl. *hamburger* > čín. 汉堡 *hanbu*) nebo do vietnamštiny např. z fr. *cravate* > viet. *ca-vát/cra-vát/cà-vạt* „kravata“ (s. 50–51). Formou výpůjčky je ostatně i samotný vietnamský termín pro „jazyk“ *ngôn ngữ* (s. 53): zdrojovým slovem je dnešní čínské 语言 *yuyan*; sino-vietnamské čtení těchto znaků *ngữ ngôn* se jen adaptovalo na vietnamskou syntax, která řadí determinující složku za determinovanou jako např. u jiné čínské výpůjčky pro „Evropu“ čín. *Ouzhou* > viet. *châu Âu*.

Druhá kapitola (s. 67–107) vysvětluje historické podmínění (tj. podmanění Vietnamu Čínou) vzniku sinovietnamštiny. Na s. 79–80 je v tabulce rozlišeno šest různých období užívání oficiálních jazyků a písem ve Vietnamu. Za pozornost stojí, že tisíc let čínské dominance zavedlo do vietnamské intelektuální kultury literární čínštinu tak pevně, že se užívala až do konce druhé světové války a zavedení nového režimu v severním Vietnamu.

období	jazyky	písmo
8.-9. stol. n. l	mluvená čínština, mluvená vietnamština	čínské znaky
10.-12. století	vietnamština, literární čínština	čínské znaky
13.-16. století	vietnamština, literární čínština	čínské znaky, <i>chữ nôm</i>
17.-19. století	vietnamština, literární čínština	čínské znaky, <i>chữ nôm</i> , upravená latinka <i>quốc ngữ</i>
Francouzská nadvláda od 19. stol do r. 1945	francouzština, vietnamština, literární čínština	francouzská latinka, čínské znaky, <i>chữ nôm</i> , upravená latinka <i>quốc ngữ</i>
Současnost po r. 1945	vietnamština	upravená latinka <i>quốc ngữ</i>

Třetí kapitola (s. 108–148) se věnuje sinovietnamskému lexiku a variantní výslovnosti. Čtvrtá kapitola (s. 149–241) fonetickým a sémantickým změnám slov, která byla přejata jako čínská a postupně zdomácňovala ve vietnamštině, pozn. změny se sledují na příkladech slov z různých období, pochopitelně v závislosti na slovnících, např. de Rhodesova z roku 1651 a soudobého slovníku z roku 2002.

Pátá kapitola (s. 242–290) se zabývá komplikovanými vztahy lexikálního, fonetického i sémantického vývoje a vzájemných vlivů slov mezi starší či střední čínštinou, sinovietnamštinou (sinovietnamštinou rozumějme samotné čínské lexikální výpůjčky, tj. lexikální sinicismy ve vietnamštině), vietnamštinou a současnou čínštinou ve Vietnamu, kterou užívá stále několik set tisíc vietnamských Číňanů – nejčastěji mluvčích jazyka yue (kantonštiny). Na několika příkladech se v této části sleduje i vývoj mezi starší a moderní sinovietnamštinou, např. *cái* > *giới*, *cởi* > *giỏi*, *cả* > *giá*, *gả* > *giá*, *khéo* > *xảo*, *ngà* > *nha*, *ngan* > *nhạn* (s. 249) a řada tabulek uvádí nejednotné, tj. ne příliš zákonité vývojové změny iniciál a finál + některé

slabiky se řadí do skupin podle tónů. Zvláště cenná je tabulka na str. 280–290, která uvádí rozdíly mezi soudobým sinovietnamským čtením a starším sinovietnamským čtením, které odpovídá střední čínštině (takže např. starší sinovietnamské *Bụt* > soudobé sinovietnamské *Phật* „Buddha“, s. 286) nebo ve vztahu k soudobé sinovietnamské výslovnosti mluvčích hoá (odpovídá sinitickému jazyku yue) ve Vietnamu (čínský znak 代 pro *dai* „soudobý“, sinovietnamsky *đại* > sinovietnamsky v hoá *đời* nebo výraznější změna mezi čín. 回 *hui* „odpovědět“, sinovietnamsky *hồi* > sinovietnamsky v hoá *vẻ*, s. 282–283).

Obsáhlá šestá kapitola (s. 291–362) je věnována výpůjčkám z francouzštiny (k tomu pěkně též např. Nguyễn Đức Dân 1999). Téma je pojednáno s velmi obsáhlým úvodem a velkým počtem příkladů. Případů, kdy se francouzské slovo zapisovalo čínskými znaky se (sino)vietnamským čtením je celkem málo, např. *franc* = 弗朗 *Phật-lãng* nebo *inspiration* = 安士非理纯 *yên sĩ phi lí thuần* (s. 305). Přínosný je pak přehled jednotlivých hlásek + vokalických a konsonantních trsů a variantních příkladů, jak jsou adaptovány ve vietnamštině (s. 324–350). Kapitola uzavírají slovníkové přehledy výpůjček a zcela identicky je uspořádána sedmá kapitola (s. 363–428) o výpůjčkách z angličtiny.

Závěrečná osmá kapitola (s. 429–517) je věnována výpůjčkám a tvorbě nových slov, ke kterým dochází v souvislosti s moderním vývojem jazyka. Příklady zde neuvádím, protože tématem se hodlám zabývat v samostatné publikaci.

Knihu lze doporučit jako zcela nezbytnou příručku pro vietnamisty – sekce věnovaná výpůjčkám z francouzštiny a angličtiny je navíc s trochou trpělivosti a listováním ve slovníku dostupná i tomu, kdo neumí vietnamsky.

LITERATURA

- LÊ ĐÌNH KHẨN. 2010. *Từ vựng gốc Hán trong tiếng Việt*. Đà Nẵng: Nhà xuất bản Đà Nẵng.
- NGUYỄN ĐỨC DÂN. 1999. Về âm và chính tả các từ tiếng Việt gốc Pháp (Sur la phonétique et l'orthographe des mots Vietnamiens d'origine française). In: *Giao lưu văn hóa & ngôn ngữ Việt-Pháp*. T.P. Hồ Chí Minh: Nhà xuất bản Thành Phố Hồ Chí Minh, p. 42–48.
- NGUYỄN VĂN KHANG. 2007. *Từ ngoại lai trong tiếng Việt*. Hà Nội: Nhà xuất bản giáo dục.

Recenzní zpráva vznikla díky grantu děkana FF MU v projektu *Vietnamština v pohledu srovnávací jazykovědy – vstupní studie* (MUNI/21/SCH/2014) a díky podpoře GA ČR v grantu P406/12/0655.

Michal Schwarz

Department of Linguistics and Baltic Studies

Faculty of Arts, Masaryk University

Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Czech Republic

schwarz@phil.muni.cz